

НАШ ЈЕЗИК

ЛП св. 1

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Борђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Рецензенти

др Марта Бјелетић, др Ана Голубовић, др Рајна Драгићевић, др Александра Марковић, др Александар Милановић, др Милица Радовић Тешић, др Стана Ристић, др Марина Спасојевић, др Срето Танасић, др Данко Шипка

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjzikisjsanu@gmail.com.

Штампа: Birograf comp d.o.o., Атанасија Пуље 22, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, св. 1 (1932/33) – год. 8, св. 1 (1941); Н. с. књ. 1, (1949/50)–. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 1932/33–1941; 1949/50– (Београд : Birograf comp). – 23 cm

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига ЛП

Св. 1 (2021)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

- Реконструкција самогласника у критичком издању Његошевог спјева
Шћейан Мали (хетеровокалски дифтонзи)
(РАДМИЛО Н. МАРОЈЕВИЋ) 1–31
- Узвик или ономатопеја: карактеристике и функције
(ТАЊА Ч. МИЛОСАВЉЕВИЋ) 33–43
- Симетрија антонимске везе придева српског језика у тесту контроли-
саних асоцијација (МИЛЕНА М. ЈАКИЋ ШИМШИЋ) 45–61
- Емоционално-експресивни глаголи у српском језику (лексичко-
семантичка анализа) (АНА В. МИЛЕНКОВИЋ) 63–80

П р и л о г

- Лексема *йогода* у српском језику (ДРАГАНА М. РАТКОВИЋ) 81–91

Б и б л и о г р а ф и ј а

- Наш језик: bibliografia personalis* (I–VIII стара серија; I–LI нова серија)
(ВЛАДИМИР Б. ЖИВАНОВИЋ) 93–101

П р и к а з и

- Зборник радова *Нови ѓрилози српском ѓравојису*
(СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ) 103–107
- Милош Окука, *На ѓуѓевима сѓандардизације српског језика*
и усвајања Вуковог језика и ѓравојиса (АНА З. МАЦАНОВИЋ) 108–112
- Срето З. Танасић, *Прилози синѓакси српског језика*
(ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ) 113–119
- Никола Рамић, *Дијалекатѓска ријеч* (ТАЊА Ј. ТАНАСКОВИЋ) 120–128
- Зборник *Маѓице српске за филологију и лингвистѓику LXIII*
(НАТАША М. МИЛАНОВ) 129–132

**Одлука Одбора за стандардизацију српског
језика**

Закон о родној равноправности је закон против српског језика 133–136

In memoriam

Милорад Радовановић (СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 137–141

Радмила Жугић (ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ) 143–146

Уређивачка политика 147–156

Упутство за припрему рукописа за штампу 157–164

Ч л а н ц и

УДК 821.163.41.08 Петровић Његош П.
811.163.41'342.42

Оригинални научни рад
Примљено 23. августа 2020. г.
Прихваћено 10. јуна 2021. г.

РАДМИЛО Н. МАРОЈЕВИЋ*
(Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику)**

РЕКОНСТРУКЦИЈА САМОГЛАСНИКА У КРИТИЧКОМ ИЗДАЊУ ЊЕГОШЕВОГ СПЈЕВА Ш Ћ Е П А Н М А Л И (ХЕТЕРОВОКАЛСКИ ДИФТОНЗИ)

У овом раду се разматрају хетеровокалски дифтонзи: а) у истој ријечи, б) на граници ријечи и њене енклитике, в) на граници ријечи и њене проклитике, г) на граници фонетских ријечи, тј. у сандхију, све на грађи Његошевог спјева *Шћейан Мали* у поређењу с другим Његошевим дјелима (прије свега са спјевовима *Горски вијенац* и *Луча микрокозма*).

Кључне ријечи: Петар II Петровић Његош, спјев *Шћейан Мали*, спјев *Горски вијенац*, спјев *Луча микрокозма*, текстологија, ортографија, ортоепија, хетеровокалски дифтонзи.

0. ПРИСТУП

0.1. Други круг питања која се тичу фонетске реконструкције текста *Шћейана Малог* односи се на с а м о г л а с н и к е. У неким облицима ријечи и у неким синтагматским везама поједини слогови имају дифтоншку вриједност, што је последица контракције вокала у одређеним фонетским условима. И управо такве случајеве систематизујемо у овом раду ограничивши се на хетеровокалске дифтонге. (Први круг фонетске реконструкције тиче се сугласника, а трећи – рефлексâ јата).

* radmilo@mail.ru

** Из пројекта „Пјесничка дјела Петра II Петровића Његоша у оригиналу и руским преводима“ Института за славистику и филологију Паневропског универзитета „Апеирон“ у Бањој Луци.

С овим радом комплементаран је рад „Фонетска реконструкција таувокалских дифтонга као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевог спјева *Шћейан Мали*)“ (Маројевић 2020б). У истом бањолучком часопису *Филолог* претходно је објављен и чланак аналогног наслова на грађи првог Вуковог зборника српских народних пјесама (Маројевић 2015), с којим се у том комплементарном раду врше експлицитна или имплицитна поређења.

Проблеми фонетско-фонолошке реконструкције самогласника као важан сегмент текстологије и припреме критичких издања Његошевих дјела разматрали смо претходно на примјеру *Горског вијенца*, најприје у часопису *Наш језик* (Маројевић 2004), а затим у критичком издању спјева (Маројевић 2005: 745–795). Иста проблематика је разматрана, а методологија провјеравана и допуњавана у наредним критичким издањима – на грађи *Луче микрокозма* (Маројевић 2016а: 454–486) те медитација у прози и пјесама из *Биљежнице* (Маројевић 2017: 509–520).

0.2. У овом раду, базираном на критичком издању *Шћейана Малог* (а то издање садржи монографско истраживање „Текстологија Шћепана Малог“), описују се фонетски дифтонзи који се образују у контакту два различита вокала под одређеним условима. У центру пажње биће случајеви у којима дифтоншки степен контракције не прелази у вокалски (дифтонзи се не трансформишу у дуге вокале), тј. у другом плану ће бити случајеви у којима дифтоншки степен контракције може прећи у вокалски. Два различита вокала могу се сажети у дифтонг у саставу исте ријечи (види т. 1), у енклизи (види т. 2), у проклизи (види т. 3) и у сандхију (види т. 4), па се поставља питање како се ти дифтонзи остварују у Његошевом спјеву *Шћейан Мали*.

У „Исходима“ као завршном дијелу рада (види т. 5) издвојена су два питања која су тијесно повезана с питањем о формирању хетерокалских дифтонга. Једно се питање тиче поријекла сажетог облика именице (ген.) *чѡ^εка* – да ли је он формиран на прозодијској бази с акцентом на првом слогу (ген.) *чѡ^εјека* или на прозодијској бази с акцентом на другом слогу (ген.) *чѡ^εјѣка* (односно *чѡ^εјѣка*)? Друго се питање тиче хомографског пара *зѡсијѡти^I гл. сврш.в.* ‘посијати, прекрити простор сјеменом’ : **засијѡти^{II} гл. сврш.в.* ‘почети свијетљети’ (и питања сажимања вокала у другом од њих).

1. ЛЕКСЕМЕ

1.0. Хетерокалске дифтонге у саставу исте ријечи разврстали смо на оне који се у критичком издању обиљежавају диграмима **ој** и **ај** с таутосилабичким (једносложним) изговором (види т.

1.1), на оне који се у критичком издању обиљежавају диграммима **еј** и **ај** с хетеросилабичким (двосложним) изговором (види т. 1.2), на оне у којима се и у критичком издању неслоговно *и* испред неког другог вокала обиљежава апострофом (види т. 1.3) и на оне у којима се и у критичком издању неслоговно *а* испред вокала *о* обиљежава апострофом, тј. гдје секвенца ’о указује на изговор дифтонга [ʰo] (види т. 1.4).

1.1. У критичком издању *Шћејана Малог* (Маројевић 2020а: 227–490) користи се графема **ј** у комбинацији с вокалима *о* и *а* за ознаку хетеровакалских дифтонга у саставу исте ријечи. Дифтонг [oʰ], настао од двосложног слиједа *оје* послије губљења *ј* у интервокалском положају и дифтоншког степена сажимања вокала *о* и *е*, обиљежавамо диграмом **ој**, и то у презимену патронимског поријекла *Мркојевић* и (у *Горском вијенцу*) у династичком имену а не правом презимену *Црнојевић* (1), у неким облицима именице *чо(в)јек* (2), у облицима адјективизираних трпних придјева, *неизбројени*, посвједоченог у *Шћејану Малом*, у *Лучи микрокозма* и у медитативној прози (3), и *небројени*, посвједоченог у *Лучи микрокозма* и у препјеву *Химне ноћи* (4). Дифтонг [aʰ], настао од двосложног слиједа *аје* послије губљења *ј* у интервокалском положају и дифтоншког степена сажимања вокала *а* и *е*, обиљежавамо диграмом **ај**, и то у глаголу (1. л. мн. презента) *јознајемо* (5). На исти начин обиљежавамо контракцију вокала *а* и *и* у придјеву (ж.р.) *шаина* и прилогу *нашаино* (6), али ту није било сонанта *ј* да би долазило до његовог губљења у интервокалском положају (њихову творбену базу, именицу **тајна**, Његош је преузео из руског с вокалском интерпретацијом графеме **й** [тајна] или [таʰна]).

(1) Умјесто графема **ој** критичког издања:

Мркојвић је [м̀р̀коʰвић̀је] један човјек врли: [ШМ 1963]

у основном издању (Маројевић 2018: 289–447) користимо секвенцу **ој’** у именици која у несажетом облику гласи *Мркојевић*: М̀р̀кој’вић је један човјек врли: [ШМ 1963]. У фонетској транскрипцији на мјесту апострофа изговара се неслоговно *е*: М̀р̀коʰвић (а не *М̀р̀ковић и не *М̀р̀ковић); сонант *ј* се не изговара, али остаје у фонемској структури ријечи, па га у акценатском издању (Маројевић 2020а: 1011–1155) наводимо у угластој загради: М̀р̀ко<ј>ʰвић. *Мркојевић* је патроним који је прерастао у презиме (уколико *Мркоје* није био Теодосијин отац него дјед или даљи предак).

Контракцију вокала *о* и *е* послије губљења интервокалског *ј* налазимо у именици *Црнојевић* → *Црнојевић* → *Црнојевић* у *Горском вијенцу*:

Црнојвиће [цр̀но^евиће] Ива и Уроша, [ГВ 2659]. Двосложно *оје*, без губљења *ј* и без контракције вокала, посвједочено је у династичком имену на *-евих*: дивне славе Црнојевић-кнеза. [ГВ 600] и његовој творбеној бази, посесиву на *-ев*: на јуначко племе Црнојево, [ГВ 700]. *Цр̀нојевић* је патроним по поријеклу који није прерастао у право презиме него у династичко име.

Ми, дакле, ортографски контракцију вокала обиљежавамо диграмом **ој**, а ортоепски као дифтонг [о^е], с неслоговном другом компонентом. С нашом реконструкцијом именице добијају исти прозодијски лик у контрахованом [м̀р̀ко^евић], [ц̀р̀но^евић] и неконтрахованом облику [м̀р̀којевић], [ц̀р̀нојевић]. У *Речнику Његошева језика* сажети облици су добили неаутентичне акценатске ликове, прва један: **М̀р̀ковић** (Стевановић и др. 1983 II: 599), а друга два: **Ц̀р̀новић** и **Ц̀р̀новић** (Стевановић и др. 1983 II: 654).

Који се аргументи могу навести у прилог првог, дифтоншког степена сажимања вокала?

Први је аргумент ф о н о л о ш к и. Реконструишући једносложни о^е-изговор не мијења се фонолошка структура облика у истом значењу у тексту *Шћејана Малог* и *Горског вијенца* – разлика остаје само фонетска: у овом другом случају фонолошке секвенце «мр̀којевић», «ц̀р̀нојевиће» реализују се са потпуном редукцијом фонеме «ј» и с губљењем слоговности фонеме «е», дакле: [м̀р̀ко^евић], [ц̀р̀но^евиће].

Други је аргумент т и п о л о ш к и. Други, вокалски степен контракције остварује се у случају губљења везе, историјске или семантичке, с неконтрахованим обликом. Губљење историјске везе између неконтрахованог и контрахованог облика имамо у етнотопониму *Пашићројевићи* → *Пашићроевићи* → *Пашићро^евићи* → *Пашићровићи*: неконтраховани облик припада једном, а контраховани другом синхронном пресеку, што значи да се контракција вокала фонологизовала. Губљење семантичке везе између неконтрахованог и контрахованог облика може се илустровати трансформацијом вокатива *чојече* у узвик *чоче* (види Маројевић 2005: 783–784).

Трећи је аргумент ф и л о л о ш к и. Дифтонг [о^е] – у облику **роене** – означен је у рукопису пјесме *Ноћ скуйља вијека* (Маројевић 2017: 516–518), што значи да је Његош поменути дифтонг имао у свом пјесничком репертоару у моносилабичкој вриједности. Реконструкција [о^е] у облику **Ц̀р̀новиће** (с. 109) најприје је образложена у раду *Ноћ скуйља вијека* и „*тамна мјесџа*“ у *Горском вијенцу* (Маројевић 2002: 190–191).

(2) Умјесто графема **ој** критичког издања у основном издању користимо секвенцу **ѝј** у зависним падежима именице *чо(в)јек*: Нѝј’мѝ

чѡј'ка колико планинѣ, [ШМ 1450]; човјек чѡј'ку а народ народу – [ШМ 2164]; човјек чѡј'ку а народ народу [ШМ 3755]. У поговору „Ортографија и ортоепија основног издања Шћепана Малог“ ближе се објашњава да се на мјесту графеме **ј'** с постпозитивним апострофом изговара неслоговно *e*: чѡ^εка, чѡ^εку (а не *чѡјка, *чѡјку).

Интервокалско *j* се не изговара, али остаје у фонолошкој структури ријечи као нулти алофон фонеме ⟨j⟩, па га у акценатском издању наводимо у угластој загради: чѡ⟨j⟩^εка, чѡ⟨j⟩^εку, с тим што неслоговност обиљежавамо одговарајућим знаком испод графеме и у експоненту. Сажети облик пјесник користи кад му је двосложна ријеч била потребна да би остварио изосилабизам (десет слогова у десетерцу), иначе користи несажети облик и у зависним падежима (у номинативу редовно), на примјер: све наличѣ човјек на чѡвјека, [ШМ 1448].

У критичком издању ортографски користимо графеме **ој**, ову другу као знак неслоговности вокала *e*, а у квадратној загради реконструираемо фонетску ријеч (овога пута без редукованог сонанта *j*):

Нейма [нѣ^εма̄] чойка [чѡ^εка] колико планине, [ШМ 1450];

човјек чойку [чѡ^εку] а народ народу [ШМ 3755 (исто с повлаком на крају у ст. 2164)].

Фонетски дифтонг |^εе| који се реализује у зависним падежима именице *чо(ј)ек* у Његошевом језику доказан је (и подробније показан) у нашим критичким издањима *Горског вијенца* (Маројевић 2005: 783–789) и *Луче микрокозма* (Маројевић 2016а: 470–473).

Према облицима [чѡ^εка], [чѡ^εку] реконструираемо се неконтраховани облици [чѡвјека], [чѡвјеку] у Његошевом пјесничком језику (и идиолекту аутора *Шћейана Малог*) (види поглавље „Исходи“, т. 5.1).

(3) Хетеровокалски дифтонг |^εе| реконструираемо у придјеву (адјективизираном партиципу) *неизбројени*, и то 1° у *Шћейану Малом*, 2° у медитативној прози, којима сад додајемо 3° и два примјера из *Луче микрокозма*.

1° Хетеровокалски дифтонг |^εе| реконструираемо у придјеву *неизбројени*. Ову реконструкцију први пут дајемо у критичком (и акценатском) издању, и у том смислу коригујемо претходно, основно издање спјева. Умјесто графема **ој** критичког издања у основном издању користимо секвенцу **ој'** у 1075. стиху *Шћейана Малог*:

дао си им јаде неїзброј'нѣ
и угнао воду у ушима.

[ШМ 1075–1076].

Интервокалско *ј* се не изговара, али остаје у фонолошкој структури ријечи као нулти алофон фонеме ⟨*ј*⟩, па га у акценатском издању наводимо у угластој загради: неїзброј'нѣ, с тим што неслоговност обиљежавамо одговарајућим знаком испод графеме и у експоненту.

У критичком издању ортографски користимо графеме **ой**, ову другу као знак неслоговности вокала *e*, а у квадратној загради реконструираемо фонетску ријеч (овога пута без редукованог сонанта *ј*):

дао си им јаде неїзбројне [неїзбро'нѣ] [ШМ 1075].

У текстолошкој напомени прво се наводи пуни облик (*неїзбројенѣ* – акузатив множине мушког рода адјективизираниог трпног придјева *неїзбројенї*), а затим се објашњава контраховани облик: послѣ губљења *ј* група *oe* сажета у хетеровокалски дифтонг |o^e|: неїзбро'нѣ.

2° Хетеровокалски дифтонг |o^e| реконструисали смо у придјеву *неїзбројени* у 19. медитацији у прози:

Када се зраке [зрѣке] сунчане [сунчанѣ] угасе на нашему бријегу, онда величествени символ Створитеља у неїзбројнима [неїзбро'нїма] пламовима затрепти у подножије Његова престола [МП 19]

Треба напоменути да је и у рукопису (л. 4 об.) реконструисани дифтонг означен секвенцом **ой**: **неїзбројнима** (Маројевић 2017: 44 (транскрипт је на наредној страни)). У свим досадашњим издањима придјев је неаутентично прочитан као (лок. мн.) *неїзбројнима. Ми полазимо од тога да је придјев настао адјективизацијом партиципа са суфиксом *-ен* и синтаксичком творбом као допунским творбеним поступком (срастањем с рјечцом *не*), од глагола с негацијом: /који се/ *не* /може/ *избројити* → *неїзбројен(и)* (види подробније у Маројевић 2017: 514–516).

3° Хетеровокалски дифтонг |o^e| реконструираемо у придјеву *неїзбројени* и у два стиха *Луче микрокозма*: и породе неїзбројне [неїзбро'нѣ] дрвѣ [ЛМ 616]; легиони, опет неїзбројни [неїзбро'нї] [ЛМ 648], којима допуњујемо (и коригујемо) досадашња наша издања овог спјева.

(4) Хетеровокалски дифтонг |o^e| реконструираемо у придјеву (адјективизираниог партиципу) *небројени*, и то у 1° *Химни ноћи* и 2° у *Лучи микрокозма*.

1° Хетеровокалски дифтонг |o^e| у придјеву *небројени* реконструираемо у 98. стиху *Химне ноћи*, Његошевог препјева Ламартинове пјесме:

О Господи сунца̄ [с̄унца̄^х] небройнијех [нѣбро^снијех],
 ја те хвалим и већ виђу што сам [штòсам] –
 до атома ништа у простору
 а минута само у вјечности,
 [ХН 98–101].

2° Хетеровокалски дифтонг [o^с] реконструисали смо у придјеву *небројени* и у два стиха *Луче микрокозма*: „и на њине небройне [нѣбро^снѣ] ликове [...]“ [ЛМ 978]; за алмазне небройне [нѣбро^снѣ] стубове [ЛМ 1205].

У првом издању неслоговно *и* обиљежено је руским словом „и кратко“: **небројне** (с. 37, 45). У свим каснијим издањима придјев је неаутентично прочитан као (ак. мн.) *небројне. Ми и овдје полазимо од тога да је придјев настао адјективизацијом партиципа са суфиксом *-ен* и синтаксичком творбом као допунским творбеним поступком (срастањем с рјечцом *не*), од глагола с негацијом: /који се/ *не* /може/ *бројити* → *небројен(и)*.

У акценатском издању *Луче микрокозма* облике придјева *небројени* навели смо с интервокалским *ј* у угластој загради (као знак да се оно не изговара, али остаје у фонолошкој структури као нулти алофон фонеме ⟨ј⟩), с тим што смо неслоговност обиљежили одговарајућим знаком испод графеме и у експоненту. У критичком издању ортографски користимо двије графеме – **ој**, ову другу као знак неслоговности вокала *e*, а у квадратној загради реконструирамо фонетску ријеч (овога пута без редукованог сонанта *ј*, јер се он фонетски изгубио) (види подробније у Маројевић 2016а: 473–474).

(5) Умјесто графемске секвенце **ој** критичког издања:

ти јошт мислиш да те не познај^смо; [ШМ 1893]

у основном издању користимо секвенцу **ај** и у 1. л. мн. презента глагола *познавати*: да те не познај^смо. У фонетској транскрипцији на мјесту апострофа изговара се неслоговно *e*; сонант *ј* се не изговара, али остаје у фонемској структури ријечи, па га у акценатском издању наводимо у угластој загради: тѣ̂ јошт мѣ̂слиш || д̂а̂ те | не позна̀⟨ј⟩^смо; [ШМ 1893] (а не *позна̀мо).

НАПОМЕНА.

У западној Босни, на примјер у завичајном говору професора Милана Стáкића, рођеног у Јасеновѣм Пòтоцима код Мркоњић Града, облици типа *позна̀мо* несвршеног су вида (у значењу ‘познајемо’), што значи да се тамо остварио вокалски степен сажимања вокала, али не без аналогије с облицима типа *знамо*. Такав развој, међутим, Његошев

идиолект никако не потврђује, па облик из 1893. стиха треба тумачити онако како смо га ми објаснили.

(6) Умјесто графемске секвенце **ај** критичког издања:

(судбина је тајна [та^ана̃] потпалила), [ШМ 2755];

Књигоноша му нај̃ајно [на̃та^ано] каже [ШМ -607]

у основном издању користимо секвенцу **ај'** с обиљеженим акцентом не само у именици која у несажетом облику гласи (ак.) *на̃ајину* [ШМ 558], (ген.) *на̃ајине* [ШМ 2287] (у сажетом облику посвједочена је у *Горском вијенцу*) него и у изведеном придјеву: (судбина је тај'на̃ потпалила), [ШМ 2755], а послвијеакценатску секвенцу **ај'** у његовом адвербијализованом облику: *Књигоноша му нај̃ај'но каже* [ШМ -607]. У фонетској транскрипцији на мјесту сонанта **ј'** и постпозитивног апострофа изговара се само неслоговно *и* (сонант *ј* се не изговара и није присутан у фонемској структури ријечи): та^ана̃, на̃та^ано (а не *та̃јна̃, *на̃та̃јно).

1.2. У критичком издању користе се секвенце **еј** и **ај** и за хетеросилабичке (двосложне) дифтонге.

(1) У основном издању користимо секвенцу **еј** у Његошевом русизму: Светеиши̃ оче па̃тријарше, [ШМ 607]. И у критичком издању полазимо од таквог изговора (реконструираемо га у квадратној загради), али ортографски (**светеиши**) указујемо да Његош придаје слоговност графема **и̃** („и краткое“), која се у руском изговара као неслоговно *и*, али је то у руском само алофон фонеме <ј>.

(2) У основном издању користимо секвенцу **аи** и у Његошевим турцизмима: што су под власт цара Шаита̃на. [ШМ 3526]; један другом грабе 'аива̃не, [ШМ 3748] и у домаћој ријечи: Нека чете све нај̃ми своје [ШМ 1948]. И у критичком издању полазимо од таквог изговора – реконструираемо га у квадратној загради, али ортографски (**шайтана, 'аиване, нај̃ми**) указујемо да је пјесник придавао слоговност секвенци *ај* (испред сугласника), кад би му то било потребно у стиху, и у ријечима које нису руског поријекла.

1.3. Препозитивним апострофом и графемом **'ј** указујемо: испред вокала **а** – на изговор неслоговног *и* у глаголу *сија̃иши* и његовим префиксалним изведеницама (1), испред вокала **е** – на изговор неслоговног *и* у трпним придјевима глаголâ *уби̃иши* и *саби̃иши* (2), испред вокала̃ (осим **и**) – на изговор неслоговног *и* у облицима именице *ору̃жије* (3) и односно-посесивних придјева типа *божи̃ји* (4). Графемом **ј'** и постпозитивним апострофом обиљежавамо неслоговно *е* у одричном облику 3.л. јд. копулативног глагола *није* (7).

(1) Апострофом и графемом ’ј испред вокала а указујемо на изговор неслоговног *и* у облицима глагола *сијаџи* и његових префиксалних изведеница (а такав изговор условљен је силабичком структуром стиха): чим би локве с’јале тада? [ШМ 4011⁶ (142)]; зàс’јат слава нò ми сја̀је круна. [ШМ 2342]; зàс’ја свѣт̄а царица свобода, / зàс’ја млада кà на гору сунце. [ШМ 2479–2480]; зàс’јашѐ ми лавре Немањих̄а, [ШМ 481]; да нам општу обàс’ја светињу [ШМ 14]. У фонетској транскрипцији на мјесту апострофа изговара се неслоговно *и*, док сонант *ј* има само екскурзију па се у изговору може занемарити: с[#]јале, зàс[#]јат, зàс[#]ја, зàс[#]јашѐ, обàс[#]ја. Реконструкцијом неслоговног *и* у неким облицима глагола *засијаџи* не нарушава се изосилабизам (види подробније у поглављу „Исходи“, т. 5.3.(1)).

Не знајући да сугласници *с* и *ј* у наведеним примјерима не долазе у контакт те не може бити говора ни о каквом јотовању, Војислав П. Никчевић Његошеве облике прилагођава своме „правоговору“: оба̀са, за̀саше, За̀са, за̀са, са̀ле (Никчевић 2005: 29, 48, 140 (x 2), 209), док је у 2342. стиху „шокао“ двапут: за̀сат глава но ми са̀је круна. (Никчевић 2005: 133), али је и преузео штампарску грешку Решетарева издања: зас̀јат глава но ми сја̀је круна (Решетар 1926: 272) на коме се вјежбао у „правоговору“ (треба *слава* а не *глава). (Види подробније у поглављу „Исходи“, т. 5.2.(2)).

(2) Апострофом и графемом ’ј испред вокала е указујемо на изговор неслоговног *и* у облику трпног придјева глагола *убиџи* и *сабиџи*: он је у̀б’јен топузом у̀ гла̀ву – [ШМ 2805]; он је са̀б’јен на̀ кра̀ј о̀д свијета [ШМ 3087]. У фонетској транскрипцији на мјесту апострофа изговара се неслоговно *и*, док сонант *ј* има само екскурзију па се у изговору може занемарити: у̀б[#]јен, са̀б[#]јен.

(3) За разлику од критичког издања *Горског вијенца* и критичког и акценатског издања *Луче микрокозма*, која сада коригујемо, у основним издањима сва три спјева реконструисали смо неслоговно *и* у облицима именице *òрџије* указујући на њега апострофом, на примјер: нагледат се свијѣтла òрџ’ја; [ШМ 122]; под òрџ’јем, капе накривљене. [ШМ 655]. У фонетској транскрипцији на мјесту апострофа изговара се неслоговно *и*, док сонант *ј* има само екскурзију па се у изговору може занемарити: òрџ[#]ја, òрџ[#]јем.

НАПОМЕНА.

Неслоговно *и* [[#]] у тросложном лику именице *òрџије* у строгој силабичкој структури десетерца, и поред тога што нередуковани лик имени-

це није потврђен, реконструираемо на основу интертекстуалне паралеле с медитативном прозом из *Биљезнице*, у којој је именица *йѡднѡжије*, са суфиксом *-иј-* а не *-ј-*, двапут посвједочена, и оба пута је написана са секвенцом *іе*: *подножіе* (лл. 4 об., 8 об.), која има једнозначну гласовну вриједност [ије] (Маројевић 2017: 44–45, 60–61, 607). Поред акузатива с предлогом у у функцији локатива: величествени символ Створитеља у неизбројнима [нейзброѣнїма] пламовима затрепти у подножије Његова престола [МП 19] (види шири контекст у т. 1.1.(3)2^о), то је и беспредложни акузатив у примјеру: Ти који си бесмртнима лампама украсио простор, подножије Твојега престола, [MP 50].

(4) Апострофом и графемом *'ј* испред вокалâ (осим вокала *и*) указујемо на изговор неслоговног *и* у облицима односно-посесивног придјева *бѡжији*, који је секундарно (с примањем монотеистичке религије) добио индивидуално-посесивно значење, на примјер: и дали ми бѡж'јѹ вјеру тврду [ШМ 412]; бѡж'ја дјела распїтат је трудно. [ШМ 557]; против бѡж'је и царево воље. [ШМ 674]. У фонетској транскрипцији на мјесту апострофа изговара се неслоговно *и*, док сонант *ј* може имати само слабу екскурзију па се у изговору може занемарити: бѡж[#]ј'јѹ, бѡж[#]ј'ја, бѡж[#]ј'је. Треба истаћи да Његошев идиолект (и пјеснички језик) у придјевима овога типа карактерише, фонолошки, суфикс *-иј-* (*божији*), а не *-ј-* (**божи*), па је контракција наведеног типа условљена силабичком структуром стиха. То најбоље илуструје примјер: Бѡж'ја воља и божија сила [ШМ 2117], у коме је у првом полустиху употријебљен сажети, а у другом несажети облик. У прозним текстовима вокал *и* у суфиксу *-иј-* реконструираемо у квадратној загради: ѡсјѣнка бѡж[и]ја над об[и]јема чãстима свијета; [ШМ -1614]; *йослије службе бѡж[и]је чине благодарѣније Богу* [ШМ -1686]. У првом издању, видјели смо, у једном стиху секвенца *и* графички је одражена, што потврђује оправданост наше реконструкције.

Апострофом и графемом *'ј* испред вокалâ (осим вокала *и*) указујемо на изговор неслоговног *и* и у облицима других односно-посесивних придјева – *враѡжији*, на примјер: од враѡж'јѣга носа и претреса; [ШМ 258]; враѡж'јѹ мрежу пред очима имам. [ШМ 581]; што у враѡж'јѣм колу поиграше, [ШМ 768], *бїчији*: главу бїч'јѹ – на труп од јунета? [ШМ 102], *мãчији*: кад откиде Лаву мãч'јѹ главу [ШМ 1080], *лїсичији*: ћуд лїсич'јѹ а зѣчево срце [ШМ 2447] и *йãсији*: Чујеш пã'је безобразне клãпње: [ШМ 3090]. У фонетској транскрипцији на мјесту апострофа изговара се неслоговно *и*, док сонант *ј* може имати само слабу екскурзију па се у изговору може занемарити: враѡж[#]ј'јѣга, враѡж[#]ј'јѹ, (у) враѡж[#]ј'јѣм; бїч[#]ј'јѹ; мãч[#]ј'јѹ; лїсич[#]ј'јѹ; пãс[#]ј'јѣ.

(5) У репликама које говори патријарх пећки употребљен је и односно-посесивни придјев с нултим суфиксом: са помоћу бѡжѡм и свѣтијех, [ШМ 620]; народ живи у бѡжѡјзи цркви, [ШМ 1703]. Тај придјев настао је тако што је у основи *božьj-*, након губљења полугласника, сугласничка група *žj* упрошћена, још док је *ž* било меко.

(6) У примјеру: са онијем вражијем мѣлетом: [ШМ 3728] посвједочена је за Његошеве текстове карактеристична хапологија: *вражијијем > *вражијем*. И у примјеру: и никад им, пѣсијем вјерама, [ШМ 641] констатујемо исту појаву: *пѣсијијем > *пѣсијем*, а то значи да изостаје ефекат јотовања као и у *Горском вијенцу*, тј. није *пѣсијем. Војислав П. Никчевић (2005: 54) и овдје неосновано јотује: *пѣсијем*.

(7) Графемом *ј'* и постпозитивним апострофом обиљежавамо неслоговно *и* у облику акузатива компаратива *сѣпарѣиу* у стиху: Докле живи, све стар'ј[ѣга] мнѣђ[ѣ] [ШМ 3403]. У фонетској транскрипцији на мјесту апострофа изговара се неслоговно *и*, док сонант *ј* може имати само слабу екскурзију па се у изговору може занемарити: стар'ј[ѣга].

(8) Графемом *ј'* и постпозитивним апострофом обиљежавамо неслоговно *е* у одричном облику 3.л. јд. копулативног глагола *није* у стиху: за тѡ ниј' крѣв Богу ни народу. [ШМ 1921]. У контакту с претходним вокалом *и* формира се хетеровокалски дифтонг, тј. изговара се: (*није* крѣв →) нѣј'кѣв. Сонант *ј* се чува, али може имати само слабу екскурзију па се у изговору може занемарити.

У овом примјеру ми реконструишемо глаголску копулу, док се у другим издањима полази од одричне рјечце *не* (у једном од префикса *не-*).

(9) У акценатском издању неслоговност обиљежавамо, с једне стране, подредним знаком за неслоговност, а с друге стране, тиме што графему штампамо уздигнуто (у експоненту), а фонетски редуковани сонант *ј* у једним случајевима доносимо без заграде, на примјер:

дѣ нам ѡпштѣ || обѣ'јѣ | свѣтињу [ШМ 14];
ѡн је ѡб'јен || тѡпузом | ѡ главу – [ШМ 2805];
под ѡрѣ'јем, || кѣпѣ | накрѣвѣнѣ. [ШМ 655],

а у другим – у угластој загради, на примјер:

Бѡж'јѣ вѡља || и бѡжијѣ | сѣла [ШМ 2117];
Чѣјеш пѣс'јѣ || безѡобразнѣ | клѣпѣ: [ШМ 3090];
Дѡклѣ живѣ, || свѣ стар'јѣга | мнѣђѣ [ШМ 3403];
за тѡ нѣј'кѣв || Бѡгу | ни народу. [ШМ 1921].

Ова мала разлика у прозодијској интерпретацији условљена је тиме што у примјерима из прве групе сонант *j* има екскурзију, док се у примјерима из друге групе она практично не осјећа: у односно-посесивним придјевима на фонетско губљење сонанта утицали су облици номинативâ мушког рода, а на одрични копулативни облик – чињеница да он има ослабљен, побочни акценат. У сваком случају сонант *j* остаје у фонолошкој структури а губи се (или само слаби) фонетски.

У критичком издању ортографски користимо графему 'j с препозитивним (у одричном копулативном облику с постпозитивним) апострофом, а у квадратној загради реконструишемо изговор на нивоу фонетске ријечи, на примјер:

да нам општу обас'ја [обас^аја] светињу [ШМ 14];
 он је уб'јен [уб^ајен] топузом у главу [у^аглаву] – [ШМ 2805];
 под оруж'јем [подор^ауж^ајем], капе накривљене. [ШМ 655].
 Бож'ја [бож^аја] воља и божија сила [ШМ 2117];
 Чујеш пас'је [п^ас^аје] безобразне клапње: [ШМ 3090];
 Докле живи, све стар'ј[ега] [стар^аега] мнађ[и] [ШМ 3403];
 за то ниј' крив [ни^акрив] Богу ни народу. [ШМ 1921].

1.4. Апострофом у основном и критичком издању у неким примјерима указује се на изговор неслоговног вокала *a*, тј. дифтонга |^аo|. Неслововни вокал у тим случајевима је обавезан, и могао би се вокал написати да то допушта правописни узус. Примјере ћемо најприје навести према акценатском издању.

(1) Хетеровокалски дифтонг |^аo| у саставу исте ријечи реконструишемо, прво, у именици *īaiagaō*: по ћуди му || и папаг^а[o] | дречи!
 [ШМ 2398]; да папаг^аo || али Шћепан | цркне [ШМ 3322], која је у овом последњем стиху са **-ao** и одштампана у првом издању.

(2) Хетеровокалски дифтонг |^аo| у саставу исте ријечи реконструишемо, друго, у глаголским придјевима: Пу^т му дајте || откуда је | дош^аo.
 [ШМ 3078], који је у овом стиху са **-ao** и одштампан у првом издању. У два стиха неслововно *a* реконструишемо: ал свè мог^а[o] || вјероват | нијесам [ШМ 2908]; одговар^а[o] || Богу | и народу! [ШМ 2964].

(3) У основном издању обиљежавамо акценат, а уместо неслововног *a* стављамо само апостроф без дужине на крајњем *o*:

по ћуди му и папаг'о дречи! [ШМ 2398];
 да папаг'о али Шћепан цркне [ШМ 3322];
 Пут му дајте откуда је дош'о. [ШМ 3078];

ал све мѡг'о вјероват нијесам [ШМ 2908];
одговáр'о Богу и народу! [ШМ 2964],

што значи да се облици изговарају: папàг^ао, дòш^ао, мѡг^ао, одговáр^ао (а не *папàгѡ, *дòшѡ, *мѡгѡ, *одговáрѡ, као у савременим дијалектима с регресивним типом контракције; Његошев идиолект карактерисао је прогресивни тип контракције, дòшā а не *дòшѡ).

У критичком издању ортографски користимо графему 'о с препозитивним апострофом без прозодијских знака, а у квадратној загради реконструираемо изговор на нивоу фонетске ријечи:

по ћуди му и папаг'о [ипапàг^ао] дречи! [ШМ 2398];
да папаг'о [папàг^ао] али Шћепан цркне [ШМ 3322];
Пут му дајте откуда је дош'о [дòш^ао]. [ШМ 3078];
ал све мѡг'о [мѡг^ао] вјероват нијесам [ШМ 2908];
одговар'о [одговáр^ао] Богу и народу! [ШМ 2964].

У којим случајевима је у првом издању изостао један или други вокал, а у којим су одштампана оба, види се само по акценатском издању, али се на то указује и у текстолошкој напомени уз критичко издање и у поговору „Ортографија и ортоепија основног издања Шћепана Малог“.

(4) У овим примјерима најбоље би било писати облике са *-ao* у свим издањима, али би неко помислио да је тиме нарушен изосилабизам. Јован Дучић је у једној пјесми оставио облик *йредѡ* у вриједности двосложне секвенце (ставио је и дијакритички знак), али га је Леон Коен (неосновано) оптужио да је нарушио број слогова у стиху!

2. Енклиза

2.0. Хетеровокалске дифтонге реконструираемо у енклизи, тј. у везама замјеница, везника и именица, тј. ријечи које се завршавају другим вокалом (а не вокалом *e*), с глаголском копулом *je* с редуковањем интервокалног *j* (види т. 2.1), као и у енклитичким дивербима *à²но*, *ка²нѡ*, *кој²нѡ* и *која²нѡ* (види т. 2.2).

2.1. За хетеровокалске дифтонге у везама замјеница, везника и именица које се завршавају другим вокалом (а не вокалом *e*) и глаголске копуле *je* с редуковањем интервокалног *j* користи се графема **ј'** с постпозитивним апострофом, у критичком и основном издању.

(1) Замјенички облик *свѡко* с глаголском копулом *je* у 1114. стиху:

Свѡкѡ <ј'> вѡл^а<ј'>ѡ || сѡбе | нѡ дрѡгѡга:
ја ти ѡдмѡх || ѡхвати | пѡтрику

и спрѣми га || ца̀ру | у Ста̀мболу.
[ШМ 1114–1116]

формира фонетску ријеч: (св̀ако је) → св̀ако<ј>^ε, у којој се остварује хетеровокалски дифтонг |о^ε| с неслоговном другом компонентом (сонант *ј* има само слабу екскурзију па се у изговору може занемарити).

(2) Везник н̀о (на који стављамо акценат да бисмо га разликовали од хомографа н̀о) с глаголском копулом *је* у 1137. стиху:

Ни́је, кнѣ́же, || та̀ко ми | Кура̀на,
н̀о <ј>^ε па̀трика || вѐлика | буда̀ла:
ви́ди дивно – || ви́ђет | не у́мије
ђѐ га дрѣ́жм || ру̀кама | за бра̀ду,
ви́ди го̀лу || са̀бљу | пред о́чима,
[ШМ 1136–1140]

формира сложену фонетску ријеч: (н̀о је ѝдѣ̀рика) → н̀о<ј>^ε^па̀трика, у којој се остварује хетеровокалски дифтонг |о^ε| с неслоговном другом компонентом (сонант *ј* има само слабу екскурзију па се у изговору може занемарити).

(3) Именица *свијѣћа* и енклитички датив *ми* с глаголском копулом *је* у 1456. стиху:

Ја̀ ни́јесам || (Бо̀г ми | не су̀дио!),
бѐглер-бе́же, || ни́пошто | бе́збожан,
не́го и́мам || о́чи | за гле́дање:
свијѣ́ћа ми <ј>^ε || бо̀ж<ј>^а | пред о́чима
тѐ разби́рам || би́јелӯ | свје́тину
и не дрѣ́жм || ц̀рно | за би́јело.
[ШМ 1453–1458]

формира фонетску ријеч: (*свијѣћа ми је*) → свијѣ́ћами<ј>^ε, у којој се остварује хетеровокалски дифтонг |и^ε| с неслоговном другом компонентом (сонант *ј* има само слабу екскурзију па се у изговору може занемарити).

(4) Најзад, именица *Русија* с глаголском копулом *је* у 4004. стиху:

сав је сви́јет || ка̀ко једно | гу̀вно,
а Ру̀сија <ј>^ε, || би́ва̄, | у сви́јету –
ка̀ те́псија || вѐлика | на гу̀вно,
а Ту̀рска је || на̀спрама | Ру̀сије –
ка̀ко са̀ха̄н || ма̀лӣ | на те́псију.
[ШМ 4003–4007]

формира фонетску ријеч: (*Русија је*) → Р^усија<ј>^с, у којој се остварује хетеровакалски дифтонг |а^с| с неслоговном другом компонентом. Као и у претходна три примјера, сонант *ј* се чува, али има само слабу екскурзију па се у изговору може занемарити, док вокал *е* губи слоговност кад то силабичке потребе стиха налажу.

У наведеном примјеру ријеч *б^ив^а* није предикат уз субјекат *Русија* него уметнута ријеч у значењу ‘дакле, значи’, па је одвајамо запетама.

(5) У акценатском издању, као што смо видјели, неслоговност обиљежавамо, с једне стране, подредним знаком за неслоговност, а с друге стране, тиме што графему штампамо уздигнуто (у експоненту), а фонетски редуковани сонант *ј* доносимо у угластој загради. Ово последње чинимо с пуним правом: сонант *ј* остаје у фонолошкој структури а губи се само фонетски. При том копулу одвајамо од претходне ријечи као енклитику.

У основном издању графемом **ј’** с постпозитивним апострофом указује се на изговор неслоговног *е*, а прозодијске знаке наводимо гдје је потребно у самом тексту (с образложењем у поговору „Ортографија и ортоепија основног издања Шћепана Малог“):

Сва̀ко **ј’** во̀л’ј^и сѐбе нò другога: [ШМ 1114];
 нò **ј’** па̀трика велика будала: [ШМ 1137];
 свијећа ми **ј’** бòж’ј^а пред очима [ШМ 1456];
 а Русија **ј’**, б^ив^а, у свије́ту – [ШМ 4004].

И у критичком издању ортографски користимо графему **ј’** с постпозитивним апострофом, али у квадратној загради реконструисемо изговор ријечи (наравно, без сонанта *ј* који се може прозодијски занемарити):

Сва̀ко **ј’** [сва̀ко^с] во̀л̣̄ [во̀л̣̄^и] сѐбе нò [нò] другога: [ШМ 1114];
 нò **ј’** [нò^с] па̀трика велика будала: [ШМ 1137];
 свијећа ми **ј’** [свијећа^и] бож’ја [бòж’ја] пред очима [ШМ 1456];
 а Русија **ј’** [ару̀сија^с], бива [б^ив^а], у свије́ту [усвије́ту] – [ШМ 4004].

2.2. Надредни знак за дужину без указивања на акценат у основном издању користимо за дивербе с реконструисаним неслоговним *о* које се препоручује у аутентичном изговору (1–4). Специфичност диверб^а *а̀но*, *ка̀но̀*, *ко̀ј^ино̀*, *ко̀ја̀но̀* састоји се у томе што су њихове компоненте непотпуно срасле – друга компонента је више рјечца него постфикс. Уколико умјесто знака за дужину у основном издању стоји акценат (*на̀ко*), тиме указујемо да је дошло до потпуног срастања па се неслоговни вокал више не реализује (6).

(1) Дифтонг $|\dot{a}^{\circ}|$, тј. први степен контракције *a* и *o*, реконструирамо у лексикализованом споју – дивербу „везник *a* + рјечца (по поријеклу то је средњи род личне замјенице 3.л. јд.) *оно*“. При том долази до помјерања акцента са замјенице на везник *a* и до првог степена контракције двају вокала у непосредном додиру $[\dot{a}^{\circ}но]$, тј. у аутентичном изговору остварује се хетеровокалски дифтонг. Диверб **ано** посвједочен је у 2577. стиху *Шћејана Малог*:

Ў свијет си || вѡлда | путѡвао,
 ѡко нѡшта – || ѡ^оно | да се пѡзнаш
 с нѡукѡма || и с богослѡвијѡм,
 [ШМ 2576–2578]

и у 1504. стиху *Горског вијенца*:

Нѡма тѡгѡ || кѡ с' не бѡјѡ | чѡга,
 да нѡчега – || ѡ^оно свѡга | хлѡда.
 [ГВ 1503–1504].

У *Горском вијенцу* у пјесниковом аутографу облик је написан састављено: **ано** (ВГ: л. 17), у првом издању исто тако, али са апострофом: **а'но** (Медаковић 1847: 59). Графија првог издања указује, по нашем мишљењу, да је у наведеној лексикализованој вези остварен само први, дифтоншки степен контракције $|\dot{a}^{\circ}|$, који ми ортоепски и реконструирамо, уз писање, у критичком и акценатском издању, дугог **ā** (да бисмо указали да је ријеч о једном слогу).

(2) Дифтонг $|\dot{a}^{\circ}|$, тј. први степен контракције *a* и *o*, реконструирамо у лексикализованом споју – дивербу „везник *ка(о)* + рјечца (по поријеклу то је средњи род показне замјенице 3.л. јд.) *оно*“. При том долази до помјерања акцента са замјенице на везник *ка(о)* > *ка* и до првог степена контракције двају вокала у непосредном додиру $[\dot{k}\dot{a}^{\circ}но]$, тј. у аутентичном изговору остварује се хетеровокалски дифтонг. Диверб **кано** посвједочен је у 2986. стиху *Шћејана Малог*:

свѡкѡ му се || жѡвѡ | ѡвеселѡ,
 кѡ да нѡвѡ || нѡс ѡгријѡ | сѡнце –
 свѡк пѡхитѡ, || кѡ^онѡ | патријѡрху,
 [ШМ 2984–2986]

и у 233. стиху *Луче микрокозма*:

Ў нѡћ страшнѡм || бѡрѡм | рѡзјѡчанѡ
 сѡнѡ мѡни || зрѡка | пред ѡчима
 и глѡс зѡчух || кѡ^онѡ глѡс | ѡнгѡла:
 [ЛМ 231–233 (I 31–33)].

(3) Дифтонг [j̄^o], тј. први степен контракције *и* и *о*, реконструиршемо у лексикализованом споју – дивербу „релативна замјеница (м.р. јд.) *који* + рјечца (по поријеклу то је средњи род показне замјенице 3.л. јд.) *оно*“. При том долази до неутрализовања акцента на показној замјеници и до првог степена контракције двају вокала у непосредном додиру [kòj̄^onō], тј. у аутентичном изговору остварује се хетеровокалски дифтонг. Диверб **којино** у номинативу једине мушког рода реконструиршемо у 3583. стиху *Шћејана Малог*:

Т̄и се м̄ула || ка̀да | п̄о̀кавурӣ:
 ка̀ко хва̀лиш || јѐдне | н̄е̄в̄је̄р̄нӣке
 и злоч̄инце || од сва̀које̄ | ру̀ке̄
 ко̀ји ^oно се || на̀шом̄ кр̄вљу | хр̄ан̄е?
 [ШМ 3580–3583].

(4) Дифтонг [j̄^a], тј. први степен контракције *а* и *о*, реконструиршемо у лексикализованом споју – дивербу „релативна замјеница (ж.р. јд.) *која* + рјечца (по поријеклу то је средњи род показне замјенице 3.л. јд.) *оно*“. При том долази до неутрализовања акцента на показној замјеници и до првог степена контракције двају вокала у непосредном додиру [kòj̄^anō], тј. у аутентичном изговору остварује се хетеровокалски дифтонг. Диверб **којано** у номинативу једине женског рода реконструиршемо у 2461. стиху *Шћејана Малог*:

Ј̄а се зва̀о || та̀ко̄ | њ̄^o она̀ко̄ –
 ва̀ма нӣје || ни шѝре | ни љ̄же,
 са̀мо ви се || не да̀је | са̀крити
 опа̀чило || ва̀ше | ва̀здака̀дн̄е̄
 и п̄о̀дм̄укла̄ || п̄о̀дл̄ост | ду̀ше̄ ва̀ше̄
 ко̀ја ^oно је || блага̀родно̄ј | ду̀ши
 мно̀го тѐжа̄ || но̄ ту̀рска̄ | див̄љина.
 [ШМ 2456–2462].

(5) У акцентском издању, као што смо видјели, компоненте диверба пишу се растављено – везник односно релативну замјеницу раздвајамо од њихове енклитике, с тим што неслоговност другог вокала обиљежавамо одговарајућим знаком испод графеме и у експоненту (уздигнуто).

У критичком издању ортографски користимо једну графему, **ā** односно **ī** с надредним знаком за дужину као обиљежјем моносилабичности, а у квадратној загради реконструиршемо фонетску ријеч (енклитике прикључујемо основном облику):

ако ништа – а̄но [â^oно] да се познаш [ШМ 2577];
 да ничега – а̄но [â^oно] свога хлада. [ГВ 1504];
 свак похита, к̄ано [kâ^oнō] патријарху, [ШМ 2986];
 и глас зачух к̄ано [kâ^oнō] глас ангела: [ЛМ 233];
 којјино се [к̄ој̄и^oнōсе] нашом крвљу хране? [ШМ 3583];
 којјано је [к̄ој̄а^oнōје] благородној души [ШМ 2461].

У основном издању не реконструише се прозодија у квадратној загради: она се образлаже у поговору „Ортографија и ортоепија основног издања Шћепана Малог“.

(6) Од претходних примјера разликује се диверб *на̄ко*, у којем је дошло до потпуног срастања његових компоненти, па се дугосилазни акценат реконструише као једина изговорна могућност (у критичком издању у квадратној загради, у основном и акценатском непосредно у тексту): за човјека на̄ко за ђавола. [ШМ 1398]; на̄ко ћете љ небо скакати. [ШМ 1595]; на̄ко што је срца плашљивога, [ШМ 1926].

Диверб *нако* са савременог језичког осјећања осмишљава се као структура „везник *н̄о* + везник *а̄ко*“, али треба напоменути да су у старославенском и староруском постојала два супротна везника – *но* и *нз*, па је рефлекс овог другог контрахован с иницијалним вокалом везника *ако* (полугласник везника *нз* био је под акцентом, па се вокализовао, прешао у српском у *а*, и контраховао се са сљедећим *а* у једно дуго *а*).

3. Проклиза

3.0. Хетеровокалски дифтонг у проклизи појављује се у одричним облицима глагола *има̄ӣи* у којима је *не* самостална ријеч, рјечца (види т. 3.1). У спјеву је посвједочен и глагол *нема̄ӣи*, у коме је остварен вокалски степен контракције вокала и декорелација као тип промјене у морфемској структури, тј. у коме |не| није рјечца него морфема, префикс (види т. 3.2).

3.1. Дифтонг |è^u| реконструишемо у бројним стиховима *Шћейана Малог* – на граници одричне рјечце *не* као проклитике и облика глагола *има̄ӣи* (1). У једном стиху и једном у прози посвједочена је фонетска ријеч без ефекта сажимања (2).

(1) Примјере контрахованих облика наводимо према тексту основног издања.

Облик 1.л. јд. презента посвједочен је у стиху: не̄ј’ма̄м више гла̄ве̄ на рамена; [ШМ 3142].

Облик 3.л. јд. презента посвједочен је у бројним стиховима: Не̄ј’ма̄ ца̄ра до̄ једно̄га цара – [ШМ 868]; да речете е̄р ме̄ђу ва̄м не̄ј’ма̄

[ШМ 1224]; и виђети да Шћепана нѐј'мā [ШМ 1283]; цара нѐј'мā нò је побјегао, [ШМ 1288]; овдје мјеста ни живљења нѐј'мā [ШМ 1397]; ал чòвјека кā планинѐ нѐј'мā. [ШМ 1449]; Нѐј'мā чòј'ка колико планинѐ, / али нѐј'мā, тāко ми мусāфа, [ШМ 1450–1451]; и хајдуци, да им пāра нѐј'мā; [ШМ 1468]; султан силни, кòме нѐј'мā пāра. [ШМ 1472]; Али нѐј'мā силе на свијету [ШМ 1502]; нѐј'мā силе нит је досад било [ШМ 1504]; Зар вѐћ нѐј'мā горā у свијету, [ШМ 1528]; Кажу, нѐј'мā смрти без суђења, [ШМ 1772]; кòд њих нѐј'мā душе ни образа [ШМ 2774]; ù њих нико поња̀тија нѐј'мā – [ШМ 2778]; народности ни слободѐ нѐј'мā, [ШМ 2781]; да првòга у свѐ царство нѐј'мā? [ШМ 2924]; смртна рúка над њим власти нѐј'мā, [ШМ 3034]; нѐј'мā силе ù свијет никаквѐ [ШМ 3160]; ту кривице нѐчесовѐ нѐј'мā. [ШМ 3344]; кòд вāс ноћи по свѐ лето нѐј'мā, [ШМ 3370]; нѐј'мā човјек ҳѐифа зборити. [ШМ 3418]; наш га Āллāх и наш Пророк нѐј'мā, [ШМ 3456]; нѐј'мā тога кòд нāс ни на небу. [ШМ 3458]; Те цијѐне нико други нѐј'мā [ШМ 3559].

Облик 1.л. мн. презента посвједочен је у два стиха: нѐј'мāмо га кудā-кāмо Ћѐсти – [ШМ 1900]; бојати се нѐј'мāмо нѐкòга. [ШМ 1951].

Облик 3.л. мн. презента посвједочен је у три стиха: а што они нѐј'мајū двојца, [ШМ 3457]; `ер нѐј'мајū справѐ кā требује, [ШМ 3528]; Слѐкѐ нигѐ ù свијет нѐј'мајū, [ШМ 3553].

У једном стиху посвједочен је имперфекат у 2.л. јд.: ми й̄мāсмо, што нико нѐј'мāше, [ШМ 3202].

У акценатском издању рјечцу и глаголски облик наводимо раздвојено, с тим што неслоговност обиљежавамо одговарајућим знаком испод графеме и у експоненту (уздигнуто): нѐ "мāм, нѐ "мā, нѐ "мāмо, нѐ "мајū, нѐ "мāше.

У критичком издању ортографски користимо графему њ̄ у вриједности неслоговног [ʃ], а у квадратној загради реконструираемо фонетску ријеч (проклитику прикључујемо основном облику), на примјер:

нейма̄м [нѐ"мāм] више главе на рамена; [ШМ 3142];

Нейма̄ [нѐ"мā] цара до једнога цара – [ШМ 868];

бојати се нейма̄мо [нѐ"мāмо] никога. [ШМ 1951];

а што они нейма̄ју [нѐ"мајū] двојца, [ШМ 3457];

ми имасмо [й̄мāсмо], што нико нейма̄ше [нѐ"мāше], [ШМ 3202].

Умјесто графема е̄ј̄ критичког издања у основном издању користимо секвенцу ѐј̄ у дивербу који образују рјечца *не* (на коју се обавезно преноси акценат) и облик глагола *имай̄ши*, тј. у фонетској ријечи која у несажетом облику гласи *нѐ имā*, а у фонетској транскрипцији:

не^hма̄ (а не *не̄јма̄). Графема **ј**' с постпозитивним апострофом у писању ортоепски одговара само неслоговно *и*.

У Прологу *Луче микрокозма* објављеном у загребачком часопису *Kolo*, у редакцији Станка Врза, глаголски облик је одштампан са „ei“: (Mislim neima podobne na zemlji) (Враз 1847: 10). Може се претпоставити да је Његош исправио облик у примјерку који је послао Врази на поклон: **неима**, како је вјероватно било и у његовом рукопису, па је Симеон Милутиновић Сарајлија то рукописно **неима** замијенио штампаним **нейма** (с. 9) како би у силабичкој структури стиха било представљено само десет вокалских графема. То исто се може претпоставити за рукопис *Шћејана Малог* – приређивач првог издања Стојковић (1851) усагласио је силабочку структуру стиха по Вуковом моделу (у прозним примјеру то није морао чинити).

(2) Без сажимања фонетска ријеч *не̄ им̄а* посвједочена је једном у стиху: Он сад друге не̄ им̄а кривице [ШМ 1925] и једном у прози: *Каже ѿо̄й: на ѿисму не̄ им̄а ѿо̄йѿиса и хо̄ће ли на̄глас чиӣаѿи* [ШМ -566]. Ови примјери потврђују да и у контрахованим облицима треба читати неслоговно *и* (не^hма̄), а не *ј* (*не̄јма̄).

3.2. Вокалски степен контракције самогласника, тј. глагол *не̄маѿи*, потврђен је у пет стихова *Шћејана Малог* – 3.л. јд. презента *не̄ма̄* у четири: јербо ниг̄ђе сп̄ас̄енија нема [ШМ 140]; „[...] нове ће му муке ударити / којих нема у канон Османов“ [ШМ 252–253]; али горском управљат не зна̄дем, / која нема топа, ни[т] ко̄њика̄ – [ШМ 805–806]; а под сводом ниг̄ђе ступца нема, [ШМ 1706], а његова варијанта, облик *не̄мад̄е*, у једном стиху: добр̄од̄јетел̄ не̄мад̄е цӣјен̄е! [ШМ 333]. Облици глагола *не̄маѿи* не захтијевају текстолошку реконструкцију.

4. Сандхи

4.0. Хетеровокалски дифтонг може се реконструисати и у сандхију, тј. на граници између двије фонетске ријечи изговорене без паузе, од којих се прва завршава једним а друга почиње другим самогласником. Размотрићемо примјере у којима се такав изговор може, са више или мање основа, претпоставити.

4.1. У сандхију, испред фонетске ријечи која почиње самогласником, апостроф у неким примјерима, и у основном и у критичком издању, указује на дјелимичну редукуцију и губљење слоговности финалног самогласника претходне или иницијалног самогласника наредне фонетске ријечи. При том се реализују различити (фонетски) хетеровокалски дифтонзи. Неслоговни вокал у једним случајевима реконструи-

ше се у аутентичном изговору (примјери с инфинитивом, рјечцом *ли* и везницима *али* и *нека*), тј. није обавезан, у другим случајевима је обавезан, и могао би се вокал написати да то допушта правописни узус.

Примјере ћемо класификовати према томе да ли претходна фонетска ријеч има побочни акценат, па се везује за наредну фонетску ријеч са којом чини један прозодијско-интонациони такт (види т. 4.1), или и она има главни акценат, па се интонационо не везује за наредну фонетску ријеч (види т. 4.2).

4.2. Претходну, побочну фонетску ријеч може конституисати императивна рјечца *нека* (1), везник *али* (2), двокомпонентна упитна рјечца *да ли* (3), везник *ако* (4) и императив *држи* (5).

(1) Хетеровокалски дифтонг реконструираемо, факултативно, у сложеној фонетској ријечи у којој је прва компонента императивна рјечца *нека*: *нек' устаје на ноге лагане*, [ШМ 794]. На мјесту апострофа у аутентичном изговору је неслоговно *а*: *нека^а устаје*, тј. остварује се хетеровокалски дифтонг |^ау̣|.

(2) Хетеровокалске дифтонге реконструираемо, факултативно, у сложеним фонетским ријечима у којима је прва компонента везник *али*: *Ја се звао тако ал' онако* – [ШМ 2456]; *кавурит се ал' у Шама бјежати* [ШМ 3678]; *ал' у Црну Гору никад неће* [ШМ 3862]. На мјесту апострофа у аутентичном изговору је неслоговно *и*: *ал^и онако*, *ал^и у Шама*, *ал^и у Црну*, тј. остварује се одговарајући хетеровокалски дифтонг – |^оо|, |^уу| или |^уу̣|.

(3) Хетеровокалски дифтонг реконструираемо, факултативно, у сложеној фонетској ријечи у којој је прва компонента двокомпонентна упитна рјечца *да ли*: *Да л' обичај није међу њима* [ШМ 1753]. На мјесту апострофа у аутентичном изговору је неслоговно *и*: *да л' обичај*, тј. остварује се хетеровокалски дифтонг |^оо̣|.

(4) Хетеровокалске дифтонге реконструираемо, обавезно, у сложеним фонетским ријечима у којима је прва компонента условни везник *ако*: *ак' у Скадар сјутра не приспијем*, [ШМ 3141]; *Ак' убије цара лажавога*, [ШМ 3915]. На мјесту апострофа у изговору је неслоговно *о*: *ак^о у Скадар*, *ак^о убије*, тј. остварује се одговарајући хетеровокалски дифтонг – |^уу| или |^уу̣|.

(5) Издвојићемо примјер у којем прву фонетску ријеч чини императив *држи*, а другу прилог *овако*: *држ' овако како си почео*: [ШМ 745]. У правилном изговору на мјесту апострофа остварује се неслоговно *и*, а то *и* с наредним вокалом образује хетеровокалски дифтонг: *држ^и овако*.

Треба напоменути да се на императиву реализује само ослабљени, побочни акценат, тако да први полустих чини једна, сложена фонетска ријеч. Да се императивни наставак могао изгубити и тамо гдје слједећа ријеч не почиње вокалом, показује претходни стих: држ се ла̋жѐ, старе узданице, [ШМ 744]. Поред тога, у наведена два стиха императив *др̋жи* (*се*), с краткоузлазним акцентом, има значење 'настави да (*се*) држиш', док би императив *др̋жи*, с краткосилазним акцентом, значио 'узми, ухвати'. У оба стиха императивни облик има побочни акценат и интонационо се везује за слједећу фонетску ријеч с главним акцентом.

(6) У наведеним примјерима ортографски контракцију означавамо апострофом, а ортоепски реконструишемо дјелимичну редукцију вокала уз губљење слоговности, сматрајући да се на функционалном (фонемском) плану вокалска компонента чува: **нек' устаје** [нèк'а^у̀стаје] = нека устаје; **ал' онако** [а̀л'а^о̀на̀ко̄] = али онако; **ал' у Шам** [а̀л'а^у̀шам] = али у Шам; **ал' у Црну** [а̀л'а^у̀цр̀н̄у] = али у Црну; **да л' обичај** [д̀а̀л'а^òбича̀ј] = да ли обичај; **ак' у Скадар** [а̀к'а^у̀ска̀дар] = ако у Скадар; **ак' убије** [а̀к'а^у̀бије] = ако убије; **држ' овако** [др̋ж'а^о̀ва̀ко̄] = држи овако.

4.3. Претходну фонетску ријеч може чинити замјеница *и̋и̋ò* с повратном рјечцом *се*, рјечца *ха̋јде* императивног значења, прилог *и̋ри̋ће* и глаголски облик *мо̋же* (1), глаголски прилог несвршеног вида *и̋д̋ӳћи* и инфинитив *збо̋ри̋ти̋и* (2) те придјев у синтагми (ген.) *ме̋денòга òдиха* (3) и именица *не̋да̋ћа* испред адвербијала у *ха̋рему* (4).

(1) Хетеровокалске дифтонге с неслоговним *е* реконструишемо у сандхију у повратној рјечци *се*: штò с' òкò н̄их пламен вије, [ШМ 2278^а (104)], у рјечци *ха̋јде* императивног значења: Ха̋јд' и вра̋гу разлог да на̋ємо: [ШМ 759], у прилогу *и̋ри̋ће*: при̋ћ' òмјери па̋ хеш и скòчити – [ШМ 24] и глаголском облику *мо̋же*: мо̋ж' òстати и̋ прòтиву-ста̋ти [ШМ 206], тј. изговара се: штò с' òкò н̄их, ха̋јд' и вра̋гу, при̋ћ' òмјери, мо̋ж' òстати.

(2) Хетеровокалске дифтонге с неслоговним *и* као првом компонентом реконструишемо у сандхију – у глаголском прилогу несвршеног вида *и̋д̋ӳћи*: свијем путем и̋д̋ӳћ' од Ста̋мбола [ШМ 1125] и инфинитиву *збо̋ри̋ти̋и*: Да што почнем збо̋ри̋т' у на̋роду, [ШМ 2401], тј. изговара се: и̋д̋ӳћ' од Ста̋мбола, збо̋ри̋т' у на̋роду.

(3) Посебно треба обратити пажњу на примјер у коме би се изосилабизам остварио и изостављањем „покретног“ вокала *а* у генитиву придјева: овај ча̋сак ме̋денòг' òдиха [ШМ 1721], али он у

првом издању стоји, што значи да је био и у пјесниковом рукопису. У аутентичном изговору на мјесту апострофа је неслоговно *a*, тј. остварује се хетеровокалски дифтонг [ʰə] с неслоговном првом компонентом у сандхију, како примјер наводимо у акценатском издању: мѣденѡг^ʰ ѡдиха.

(4) Хетеровокалски дифтонг [ʰу] с неслоговном првом компонентом у сандхију реконструишемо у стиху: те ти љдрѣ нѣдаћ' у харему, [ШМ 1084]. Прозодијска интерпретација и апостроф у основном издању сигнализирају да то није језички фантом *нѣдаћ, како се облик интерпретирао у рјечницима и у ауторитативним издањима.

(5) Ми у наведеним примјерима ортографски контракцију означавамо апострофом, а ортоепски реконструишемо дјелимичну редукцију вокала уз губљење слоговности сматрајући да се на функционалном (фонемском) плану вокалска компонента чува: **што с' око њих** [штѡс^ʰ ѡкѡњих] = што сѣ око њих; **хајд' и врагу** [хăјд^ʰ иврăгу] = хајде и врагу; **прић' омјери** [прић^ʰ ѡмјери] = приће омјери; **мож' остати** [мѡж^ʰ ѡстати] = може остати; **идућ' од Стамбола** [идућ^ʰ ѡ стăмбола] = идући од Стамбола; **зборит' у народу** [збѡрит^ʰ унăроду] = зборити у народу; **меденог' одиха** [мѣденѡг^ʰ ѡдиха] = меденога одиха; **недаћ' у харему** [нѣдаћ^ʰ ухăрему] = недаћа у харему.

5. Исходи

5.0. Издвојили смо два питања која се, посредно или непосредно, тичу реконструкције хетеровокалских дифтонга у Његошевом пјесничком дјелу, оба поводом трактата „Dvije rekonstrukcije jezika Gorskoga vijenca Petra Petrovića Njegoša“ Јосипа Силића, који је, пошто се нешто дуже задржао „на opisu crnogorskoga jezika“, покушао „pokazati kako na tekst Gorskoga vijenca (na njegovu izvornost) gledaju Vladimir Popović i Radmilo Marojević, tj. kako ga rekonstruiraju“ (Силић 2011: 261). Овдје ћемо се задржати на два цитата из те Силићеве расправе, која ћемо прокоментарисати, да бисмо, тим поводом, изнијели и два општа закључка – један о версификацији српској, и не само српској, други о текстологији Његошевих дјела, и не само Његошевих.

5.1. Први цитат: „Naglasak (i, općenito, prozodiju) treba uskladiti sa stopama, dakle onako kako to njima odgovara. (Moramo reći da takav suodnos metričke sheme i naglasaka u teoriji stiha još nije opisan). [...] Pritom treba voditi računa o tome da je naglasak crnogorskoga jezika za nastajanja Gorskoga vijenca, a i danas, specifičan. Njemu je odgovarao, i odgovara, primjerice, naglasak [čovjeka], a ne [čövjeka]. Usp.: (617) ka

tirjanin na slaba čovjeka [čövjeka]. Zato metodološki nije u redu kad se izjednačuje sa suvremenim novoštokavskim naglaskom (bilo kojega tipa)“ (Силић 2011: 264). – Један разлог за реконструкцију *чöвјека* Силић је могао наћи у нашем издању *Горског вијенца* само да је повезао текст критичког издања (види даље т. (1)) с монографијом „Текстологија Горског вијенца“ у прилогу (види даље т. (2)): сажети облик именице (ген.) *чöска* формиран је на прозодијској бази с акцентом на првом слогу *чöвјека*, а не на прозодијској бази с акцентом на другом слогу *човјѐка* (односно *човјѐка*). Други је разлог: текстологија књижевног текста не подређује се нормативистици савременог језика (види т. 5.4). А трећи: прозодијски лик (ак.) *чöека* потврђен је у контактної зони коју образују староцрногорски и источнохерцеговачки говори (види даље т. (3)).

(1) У критичком издању *Горског вијенца* (Маројевић 2005: 73) финална лексема стиха који Силић цитира наведена је с прозодијском реконструкцијом у квадратној загради:

Вук на овцу своје право [п ráво] има
ка тирјанин на слаба човјека [чöвјека],
[ГВ 616–617].

Ми тада нисмо сматрали за сходно да је облику којим се завршава 617. стих потребна текстолошка напомена (јер нисмо претпоставили да се може појавити критичар који књигу коју критикује није прочитао, тачније: дочитао). Иначе би та напомена гласила: *чöвјека* а не *човјѐка* [види т. 8.4.4, нап. 4].

(2) А та напомена у наведеној тачки монографије „Текстологија Горског вијенца“ гласи: »Ми полазимо од тога да је Његошев идиолект карактерисала акценатска варијанта (генитив) *чöвјека*, јер се само од ње могла развити редукована варијанта *чöска*. Уосталом, такву акценатску варијанту преферира, у приказу првог издања Његошевих Цјелокупних дјела, Ј. Вуковић: „Од Вукова изговора *чöвјек* – *чöвјека* и *чöвјек* – *човјѐка* свакако би боље било узети овај други, а још боље *чöвјек* – *чöвјека*“« (Маројевић 2005: 788, с позивањем на: Вуковић 1955: 346).

(3) Прозодијски лик (ак.) *чöека* потврђен је у говору оног дијела Пјешиваца који припада старој, непренесеној акцентуацији (мада за силазне акценте то није диференцијално у односу на сусједне говоре с пренесеном акцентуацијом): Он òтолѐн побјѐзи на тòрину, отац му жìв бìјо: „Спàsое, ја ùбик чöека“. „Каквòга чöека, нашлò-га стò јадà“. Јѐс, бòгоми, у срѐд умертìна убијò чöека. (Петровић 1970: 256).

5.2. Други цитат: »Da bi se dobio deseterac, u stihu (334) *četrnaest posijeci Turakah četrnaest* treba (fonijski) ostvariti trosložno [četrnajst], a *posijeci* četvorosložno [posijèci]. U stihu (254) *zas'ja sveta Miloševa pravda zas'ja* (kako to čini Marojević) treba pisati *zasja* (kako to čini Popović). *Zasja* je tu dvosložno, pa nije u redu kad se pretpostavlja da se mora rekonstruirati kao [zas'ja]. Takva prozodijska rekonstrukcija stih čini jedanaestosložnim. Reduciranje *i* u *zas'ja* dovodi do glagola *zasijati*, koji znači „posijati sjeme“. Nasuprot njemu glagol *zasjati* (kakav pretpostavlja citirani stih) znači „pojavit se sunce“, što u *zasja sveta Miloševa pravda* poprima preneseno značenje« (Силић 2011: 263) – Цитирали смо читав пасус Силићевог трактата како бисмо могли извући закључак о версификацији (види т. 5.3), а о односу двају глагола које Силић упоређује (види даље т. (1)) и о једном Силићевом претечи (види даље т. (2)) писали смо у поглављу 5. студије *Специфични њијови глаголских ријечи (на грађи Његошевог Шћејана Малог)* (Маројевић 2020в: 23–25).

(1) Поглавље 5. наведене студије овако почиње: „Хомоними су (хомографи, а не хомофони) и глаголи свршеног вида с коријеном *-сиј-*, *zàsijāīīi*¹ у значењу ‘посијати, прекрити простор сјеменом’ и *zàsijāīīi*^{II} (*ce*) у значењу ‘почети свијетљети’. Прозодијско диференцирање које прати семантичко раздвајање глаголâ с коријеном *-сиј-* није стабилизовано: процес је и у Његошево доба био у току“ (Маројевић 2020в: 23).

У наставку смо лексикографски описали наведене хомониме на грађи трију Његошевих спјегова. Глагол *zàsijāīīi*¹ ‘бацити сјеме’ има четири потврде, једну у *Шћејану Малом* и три у *Лучи микрокозма*, али нас он овдје не занима с обзиром на то да он нема варијанту с контракцијом вокала. Глагол *zàsijāīīi*^{II} (*ce*) у значењу ‘почети свијетљети’ има девет потврда. Повратни облик има једну потврду, с контракцијом – у *Лучи микрокозма*, а неповратни – у *Горском вијеницу* једну потврду с контракцијом и једну у пуном облику а у *Шћејану Малом* – четири с контракцијом и двије у пуном облику. Навешћемо примјере у којима није дошло до сажимања вокала јер оне потпуно демантују загребачко-цетињског кодификатора (сугласничке фонеме <с> и <ј> раздваја фонема <и>, која се може редуковати):

инф: jēr hē vāše || крўне засијати [ШМ 3];

аор. јд. 3.л.: Крст засија || кâ на гори | сунце [ГВ 1327];

йрид. радни јд. ж.р.: тад би твоја || памѣт | засијала [ШМ 3953].

(2) Поглавље 5. разматране наше студије овако се завршава: „Нема непосредног контакта између сугласника *с* и *ј* у контрахованим

облицима глагола *засијаџи*¹¹ па није било услова ни за јотовање. То није знао Никчевић (2005), а исход његовог незнања је – карикатурално јотовање у стиху 481: зашаше ми лавре Немањића, (стр. 48), у стиху 2342: зашат глава но ми саје круна. (стр. | 133; *глава умјесто *слава* штампарска је грешка Решетаревог издања, којим се Никчевић некритички служио) и у стиховима 2479–2480: Заса света царица слобода, / заса млада ка на гору сунце. (стр. 140). / Не треба јотовати ни облик *сјаје*, из два разлога. Прво, то говори Шћепан, а лицу које изиграва рускога цара, из стилских разлога, не може се приписивати дијалекатско јотовање. Друго, такво јотовање је сасвим спорадична (и врло позна) појава. Данас се чује такав изговор у глаголским облицима *цајџи се*, *цаќкиџи се* и у именици *цајџока*, али нема основа за тврдњу да се тако изговарало у Његошево вријеме“ (Маројевић 2020в: 24–25 (знаком | указујемо на прелазак на нову страну у тексту који се цитира, а знаком / обилежавамо нови пасус)).

5.3. Закључак о версификацији. – У претходном раду објављеном у *Нашем језику* (Маројевић 2020г) указали смо да је Силић у прозодијској интерпретацији 334. стиха *Горског вијенца* из свог матерњег језика (он је изворни Хрват, чакавац) преузео контракцију типа *-najst*, која иначе карактерише од словенских књижевних језика само словеначки, а из свог (и Анићевог) *Pravopisnog priručnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* прихватио норму да се рефлекс дугог јата и кад има једносложну изговорну вриједност пише и штампа са *iје*, па је, заборавивши да је таква норма батина са два краја, тросложни глаголски облик *џостџи* [пос^нјџи] прочитао четворосложно *posijeci* (јер је тако одштампан у Поповићевом издању!) – и тако реконструисао „стих“ с подјелом на тактове 3 + 4 + 3, тј. са „цезуром“ послије трећег слога (види т. 5.2). Другим ријечима: Силић не зна да је цезура послије четвртог слога друга метричка силабичка константа српског десетерца (прецизније: епског или асиметричног десетерца српске народне и умјетничке поезије). Не зна Силић ни прву метричку силабичку константу десетерца, која слиједи из његова назива (види даље т. (1)), не зна ни то да се десетерац не дијели на стопе него на полустихове и тактове (види даље т. (2)), не зна да десетерац има само десет слогова, али не обавезно и само десет вокалских графема (види даље т. (3)).

(1) Навешћемо још једно мјесто из Силићевог трактата: „Ima dosta toga u Njegoševu jeziku za što bismo mogli reći da su to osobine njegova lokalnoga govora. Takvi su i oblici glagola tipa *rekā* ((1380) *i rekā bih, eto ga niz polje*). Takvim se oblicima Njegoš uključuje u dalmatinskoprimaryski govor. Evo još nekoliko primjera: [...] (1274) *pa sam s njom bježu glavom*

по *svijetu*“ (Силић 2011: 265). – Додавши паразитско *sat* у 1274. стиху Силић је нарушио истовремено и цезуру и десетосложни изосилабизам као принципе на којима се заснива основни стих *Горског вијенца*.

(2) Вајка се Силић да тобоже суоднос метричке схеме и нагласка у теорији стиха још није описан и да прозодију треба ускладити са стопама (види т. 5.1). Српски десетерац, па ни основни стих *Горског вијенца*, не може се посматрати с аспекта подјеле на стопе јер он није трохејски стих, а описан је у свим нашим критичким издањима Његошевих дјела, а у подгоричком часопису *Окѝоих* представљен је и опис типова стиха у првом и другом Вуковом зборнику (Маројевић 2014; Маројевић 2016б).

(3) Не знајући да десетерац може имати и више од десет вокала ако они формирају силабичку структуру од само десет слогова, Силић нам спочитава да с апострофом у ортографској реконструкцији који указује на неслоговно *и* „*prozodijska rekonstrukcija stih čini jedanaestosložnim*“ (види т. 5.2). У критичком издању *Горског вијенца* (Маројевић 2005: 53) иницијална лексема стиха који Силић оспорава наведена је с прозодијском реконструкцијом у квадратној загради:

На развале царства јуначкога
зас'ја [зас'јā] света [свѣтā] Милошева правда,
[ГВ 253–254],

а у текстолошкој напомени указано је на сљедећу тачку Предговора: „У позицији испред *ј* (а послѣје *с*) апостроф означава изговор неслоговног *и* [ʰ]: *зас'ја* [зас'јā] [254], *ѝас'јега* [п'ас'јѣга] [1778]“ (Маројевић 2005: 14). Све је јасно под условом да критичар зна шта је то неслоговно *и* (за сваки случај, у квадратној загради оно је и означено, у експоненту и с подредним знаком за неслоговност!).

5.4. Закључак о текстологији. – Приликом утврђивања изворног текста Његошевог, и сваког другог, па и оног који није књижевни, не може се научник руководити било којом кодификацијом, па ни оном Вуковом, која је из Његошева времена, ни било којом савременом дијалекатском ситуацијом, па ни својим идиолектом. У мом матерњем, завичајном говору (рођен сам и одрастао у Морáкову код Никшића, гдје почиње источнохерцеговачки дијалекат) каже се *чо(в)јјека*. Његошеви преци, међутим, донијели су испод планине Његош многе језичке особине, па и прозодију *чѝвјека*, коју и треба реконструисати у дјелима аутора *Горског вијенца*. Његош, да завршимо други закључак и читаву расправу, није могао знати како ће се која језичка особина описати и

прописати у окупационом правопису Јосипа Силића (и злијех му у злу помотњика), који је српски језик учио али га није (довољно) научио!

ИЗВОРИ

- ВГ: *Виенацъ горскій* [види факсимил аутографа у: Александар Карађорђевић 1931; Павићевић 1985: 5–41].
- ГВ: *Горски вијенац* [у: Маројевић 2005: 35–222 (критичко издање); Маројевић 2018: 161–268 (основно издање); акценатско издање је у рукопису].
- ЛМ: *Луца микрокозма* [у: Маројевић 2016а: 105–224 (критичко издање), 903–1020 (акценатско издање); Маројевић 2018: 67–149 (основно издање)].
- МП: *Медиџације у џрози* [у: Маројевић 2017: 323–346 (критичко издање)].
- ХН: *Химна ноћи* [Његошев препјев Ламартинове пјесме (критичко издање у припреми)].
- ШМ: *Шћејан Мали* [у: Маројевић 2018: 289–449 (основно издање); Маројевић 2020а: 227–486 (критичко издање), 1011–1153 (акценатско издање)].

ЛИТЕРАТУРА

- Александар Карађорђевић 1931: *А. Виенацъ горскій* [аутограф рукописне верзије *Горског вијенца* Петра Петровића Његоша из 1846. године], Љубљана.
- Враз 1847: Petar Petrović Njegoš, vladika crnogorski, *Gospodinu Simi Milutinoviću Sarajliji*: [Komad iz pĕsni »Luĉa mikrokozma«], *Kolo*: Ćlanci za literaturu, umĕtnost i narodni ųivot, urednik: Stanko Vraz, knjiga VI, U Zagrebu, 3–11.
- Вуковић 1955: Ј. Вуковић, Целокупна дела П. П. Његоша, *Прилози за књижевности, језик, историју и фолклор* XXI/3–4, Београд, 331–347.
- Маројевић 2002: Радмило Маројевић, Ноћ скупља вијека и „тамна мјеста“ у Горском вијенцу, у: *Династија Пејировић Његош*: Том III. Радови са међународног научног скупа: Подгорица, 29. октобар – 1. новембар 2001, Подгорица, 177–207.
- Маројевић 2004: Радмило Маројевић, Реконструкција самогласника у критичком издању Горског вијенца, *Наш језик* XXXV/1–4, Београд, 67–115.
- Маројевић 2005: Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија, редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.

- Маројевић 2014: Радмило Н. Маројевић. „Рачун“ Вуковим женским пјесмама: (типови стиха у *Малој њросїонародњој славеносрїској ѡјеснарици*), *Окїѡих* IV/5, Подгорица, 65–109.
- Маројевић 2015: Радмило Маројевић, Фонетска реконструкција дифтонга као лингвотекстолошки проблем: (на грађи Вукове *Мале њросїонародње славеносрїске ѡјеснарице*), *Филолог* VI/11, Бања Лука, 26–34.
- Маројевић 2016а: Петар II Петровић-Његош, *Луча микрокозма*. Критичко издање. Текстологија, редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД – Цетиње: Narodni muzej Crne Gore.
- Маројевић 2016б: Радмило Н. Маројевић, Народна србска пјеснарица (част втора, 1815) с текстолошког и версолошког становишта, двјеста година потом, *Окїѡих* VI/7, Подгорица, 85–114.
- Маројевић 2017: Петар II Петровић-Његош, *Бљезница*. Критичко издање. Текстологија, редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.
- Маројевић 2018: Петар II Петровић-Његош, *Луча микрокозма. Горски вијенац. Шћейан Мали*. Основно издање. Ортографија и ортоепија, редакција и коментар Радмило Маројевић, Никшић: Будимљанско-никшићка епархија – Београд: Друштво за неговање Његошевог дела.
- Маројевић 2020а: Петар II Петровић-Његош, *Шћейан Мали*. Критичко издање. Текстологија, редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД – Цетиње: Народни музеј Црне Горе.
- Маројевић 2020б: Радмило Маројевић, Фонетска реконструкција таутовокалских дифтонга као лингвотекстолошки проблем: (на грађи Његошевог спјева *Шћейан мали*), *Филолог* XI/22, Бања Лука, 30–51.
- Маројевић 2020в: Радмило Маројевић, Специфични типови глаголских ријечи (на грађи Његошевог Шћепана Малог), *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини* L/2, Косовска Митровица, 3–31.
- Маројевић 2020г: Радмило Маројевић, Реконструкција сугласника у критичком издању Његошевог спјева *Шћейан Мали*, *Наш језик* LI/2, Београд, 1–37.
- Медаковић 1847: *Горскій виенацъ* [.] Историческо событіе при свршетку XVII вѣка. Сочиненіе П[етра] П[етровића] Н[ѣгоша.] владыке црног[р]скога, У Бечу: словима ч[астнихъ] о[таца] мехитариста, 1847.
- Никчевић 2005: Петар II. Петровић Његош, *Лажни цар Шћейан Мали*. / Према I. издању из 1851. приредио и предговор написао Војислав П. Никчевић, Цетиње: Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje.
- Павићевић 1985: Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац*, ур. Бранко Павићевић, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, „По-

- бједа“ – Цетиње: „Обод“ – Београд: „Велько Влаховић“. [Издање садржи факсимил рукописа (5–41) и репринт првог издања (43–169)].
- Петровић 1970: Дијалектолошки текст из Пјешиваца. (Испричао Лука Мињнић, Виѓасовићи). (*Забилежио Драгољуб Петровић*), *Зборник* [Матице српске] *за филологију и лингвистику* XIII/1, Нови Сад, 256–258.
- Решетар 1926: [Целокупна дела Петра Петровића Његоша. Књига прва. Већа дела]. *Горски вијенац. Луча микроkozма. Шћејан Мали*, у редакцији Милана Решетара, Београд: Државна штампарија.
- Силичић 2011: Josip Silić, Dvije rekonstrukcije jezika Gorskoga vijenca Petra Petrovića Njegoša, u: *Njegoš i Hrvati*, ur. Radoslav Rotković, Jelena Đurović, Zagreb: Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske, Centralna narodna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Matica crnogorska, Skaner studio d. o. o., [255–266].
- Стевановић и др. 1983 II: *Речник језика Пејтра II Пејтровића Његоша, I* [на корицама: *Речник Његошева језика*], израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић, уредник Михаило Стевановић, Београд: Српска књижевна задруга и др.
- Стојковић 1851: *Лажни цар Шћејан Мали: Историческо Збитије Осамнајестого вијека. Пјесмотворје Његове Свијетлости Петра Петровића Његоша, Владике и Господара Црнегоре*. [На 9. страни:] *Шћејан Мали: Повјестно збитије, у пет дјејствијах*. [На насловној страни:] Издао 1851. године Андрија Стојковић у Трсту. [На корици:] У Југославији. [На полеђини насловне стране испод мота:] Печатња браће Жупана у Загребу 1851.

Радмило Н. Мароевич

РЕКОНСТРУКЦИЈА ГЛАСНИХ В НАУЧНОМ ИЗДАНИИ
ПОЭМЫ «ЩЕПАН МАЛЫЙ» ПЕТРА II ПЕТРОВИЧА-НЕГОША
(ГЕТЕРОВОКАЛИЧЕСКИЕ ДИФТОНГИ)

Резюме

В настоящей статье критически обосновывается подготовленное автором научное издание поэмы «Щепан Малый» сербского поэта эпохи романтизма Петра II Петровича-Негоша на уровне фонетико-фонологическом. Рассматриваются спорные вопросы реконструкции гласных в аспекте образования гетеровакалических дифтонгов; а) в одном и том же слове, б) на стыке слова и его энклитики, в) на стыке слова и его проклитики, г) на стыке двух фонетических слов, т.е. в сандхи.

Заключительные этюды посвящены двум важнейшим вопросам подготовки научных изданий произведений Негоша: первый – просодическому соотношению полных и стяженных вариантов слов, второй – отсутствию йотации как доказательству присутствия неслогового гласного.

В работе применяется интертекстуальный сопоставительный подход: примеры, засвидетельствованные в поэме «Щепан Малый», сравниваются с контекстами поэм «Горный венец» и «Луч микрокосма», а также с контекстами других произведений Негоша.

Ключевые слова: Петр II Петрович-Негош, поэма «Щепан Малый», поэма «Горный венец», поэма «Луч микрокосма», текстология, орфография, орфоэпия, гетеровакалические дифтонги.